

Wrocław, dnia 30 września 2021 r.

Prof. dr hab. Jerzy Skorupka
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii
Uniwersytetu Wrocławskiego

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Michała Dąbrowskiego pt. „Prawnokarna ochrona wierzyciela w świetle zasady subsydiarności i proporcjonalności prawa karnego w kontekście art. 300 KK”

I. Podstawę prawną do opracowania recenzji rozprawy doktorskiej mgr Michała Dąbrowskiego pt. „Prawnokarna ochrona wierzyciela w świetle zasady subsydiarności i proporcjonalności prawa karnego w kontekście art. 300 KK” stanowi uchwała Rady Dyscypliny Nauki Prawne Uniwersytetu w Białymstoku z dnia 16 kwietnia 2021 r.

II. Recenzja dotyczy następujących kwestii:

- wybór tematu rozprawy,
- zgodność treści rozprawy z jej tytułem,
- problem naukowy podlegający rozwiązaniu i cel rozprawy,
- koncepcja i systematyka rozprawy (ocena układu pracy, struktury podziału treści, kolejności rozdziałów, kompletności tez),
- dobór i wykorzystanie źródeł (materiału badawczego),
- wartość naukowa,
- strona formalna.

III. Uzasadniając wybór tematu rozprawy autor twierdzi, że stanowi ona próbę uporządkowania rozbieżności interpretacyjnych przepisu art. 300 KK (s. 13). Według autora, rozprawa stanowi próbę nowego ujęcia kwestii karnoprawej ochrony wierzyciela realizowaną za pomocą dogmatycznej analizy dotychczasowych i obowiązującej regulacji oraz przeprowadzonych badań aktowych spraw o przestępstwo z art. 300 KK (s. 14).

Zważyć więc należy, że istotnie, w literaturze prawniczej przedstawiane są rozbieżne poglądy, co do sposobu rozumienia przepisu art. 300 KK. Dyskusja naukowa i

spory interpretacyjne dotyczą zaś głównie pojmowania rodzajowego przedmiotu ochrony, a więc dobra prawnego chronionego za pomocą wymienionego przepisu oraz pojęcia dłużnika i wierzyciela. W dotychczasowym piśmiennictwie podjęto już próbę wykładni przepisu art. 300 KK przy uwzględnieniu zasady subsydiarności i proporcjonalności, ale nie jest to zjawisko powszechne. Nie są mi znane badania praktyki orzecniczej w sprawach o przestępstwa z art. 300 KK ocenianej przez pryzmat wymienionych zasad. Z tych względów należy uznać, że wybór tematu rozprawy jest trafny.

Dodać należy, że ochrona cywilnoprawna interesów majątkowych wierzyciela, choć stanowi podstawowy i rozbudowany system, dający realną szansę na rozwiązanie większości sporów majątkowych występujących pomiędzy kontrahentami, nie zawsze jest wystarczająca. Nierzadko zdarza się, że pomimo uruchomienia środków cywilnoprawnych, wierzyciel nie jest w stanie wymusić na dłużniku, aby zrealizował należne świadczenie, co zazwyczaj wiąże się z występowaniem po stronie dłużnika złej woli. W takim wypadku, wierzycielowi pozostają środki ochrony o karnym charakterze, co dla dłużnika wiąże się z perspektywą wymierzenia mu poważniejszych dolegliwości, niż uszczerbek majątkowy. Natomiast kwestią jest, czy występowanie w systemie prawa środków cywilnoprawnej ochrony interesów majątkowych wierzyciela oraz ich ewentualne uruchomienie, ma znaczenie dla stosowania środków ochrony karnej wymienionych interesów wierzyciela.

Autor zauważa však, że regulacje karnoprawne muszą być tworzone przy uwzględnieniu zasady subsydiarności prawa karnego i proporcjonalności spodziewanych korzyści i strat wynikających z ich wprowadzenia. Pomimo to szczegółowe rozważania dogmatyczne przeprowadzone w recenzowanej pracy, zwłaszcza w rozdziale VII nie uwzględniają zasady subsydiarności i proporcjonalności prawa karnego na etapie wykładni analizowanych przepisów prawa karnego, co należało podnieść już w tym miejscu.

Aprobując wybór tematu rozprawy doktorskiej należy podkreślić, że prowadzona w niej analiza dogmatyczna tytułowego zagadnienia, zasadniczo ogranicza się do prawa karnego. Autor uwzględnia, co prawda, regulacje cywilnoprawne, ale czyni to wyłącznie na użytek wykładni omawianych przepisów prawa karnego. Cywilnoprawne regulacje dotyczące udaremniania lub uszczuplenia zaspokożenia wierzyciela przez dłużnika zagrożonego niewypłacalnością lub upadłością nie są przedmiotem osobnych badań dogmatycznych.

Podkreślić należy znaczenie dogmatyczne i praktyczne omawianego tematu. Dla zwalczania zjawiska manipulowania swoim majątkiem przez dłużników zagrożonych niewypłacalnością lub upadłością, a tym samym, dla zapewnienia ochrony interesów majątkowych wierzycieli, a także obrotu gospodarczego, znaczenie ma nie tylko sposób ukształtowania ustawowych znamion typów czynów zabronionych, za pomocą których zwalczane są zamachy na wymienione dobra prawne, ale także prawidłowe stosowanie tych przepisów w praktyce. Walorem pracy jest analiza i ocena tego zjawiska przez pryzmat zasady subsydiarności i proporcjonalności. Recenzowana praca stanowi zatem głos nie tylko w procesie stanowienia prawa, ale także jego stosowania.

IV. Tytuł i temat rozprawy zostały jasno określone. Nie ma wątpliwość co do przedmiotu rozprawy. Treść rozprawy jest zgodna z jej tytułem. Wypada jednak zgłosić uwagę odnośnie do tytułu pracy. Wydaje się, że lepiej brzmi, a przede wszystkim lepiej oddaje temat pracy, następujący tytuł - „Ochrona wierzyciela na podstawie art. 300 KK świetle zasady subsydiarności i proporcjonalności prawa karnego”.

V. Deklarowanym celem rozprawy jest ustalenie, czy przepis art. 300 KK pozwala aktualnie na skuteczną ochronę karnoprawną wierzyciela, przy uwzględnieniu zasady subsydiarności i proporcjonalności (s. 9). W tym kontekście autor poszukuje kierunku wykładni wymienionego przepisu uwzględniającego rzeczony zasady prawa, a zwłaszcza sposobu jego stosowania ze względu na zasadę subsydiarności i proporcjonalności (s. 10). W innym miejscu wskazuje się, że głównym celem badań jest ustalenie aktualnego stanu prawnokarnej ochrony wierzyciela, w tym środków karnej i pozakarnej ochrony jego interesów, a w dalszej kolejności analiza praktyki orzeczniczej (stosowania prawa) (s. 18).

VI. Stosownie do art. 187 ust. 1 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym, rozprawa doktorska powinna prezentować ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie naukowej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Wyraźne obniżenie ustawowych kryteriów oceny rozprawy doktorskiej w obecnej ustawie w stosunku do kryteriów określonych w ustawie z 14.03.2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym, na szczęście nie znalazło odbicia w recenzowanej pracy. Wzorem poprzednio obowiązującej ustawy, autor wskazał problem naukowy podlegający

rozwiązaniu oraz założenia (hipotezy) badawcze podlegające zweryfikowaniu w toku prowadzonych badań dogmatycznych.

Deklarowanym problemem naukowym są rozbieżności interpretacyjne dotyczące podmiotu przestępstwa z art. 300 KK oraz rodzajowego przedmiotu ochrony w wymienionym przepisie (s. 17). Autor trafnie zauważa, że te kwestie ogniskują spory dogmatyczne i są rozbieżnie interpretowane w piśmiennictwie prawniczym i orzecznictwie sądowym. Inne kwestie, w zasadzie nie budzą wątpliwości doktrynalnych i orzeczniczych i nie wywołują dyskusji naukowej. Zasadnie więc przedmiot badań dogmatycznych ograniczono do tych dwu kwestii.

Sformułowane wyżej problemy badawcze zostały uszczegółowione za pomocą dwóch pytań:

1. czy prawnokarna ochrona wierzycieli jest we właściwy sposób urzeczywistniania w praktyce orzeczniczej mając na uwadze zasady subsydiarności i proporcjonalności?
2. W jakim zakresie orzeczenia sądowe w sprawach karnych z art. 300 KK dostrzegają problemy teoretyczne zgłaszane przez doktrynę w kontekście ochrony wierzycieli? (s. 19).

Dodać należy, że wymienione kwestie zostały uszczegółowione za pomocą siedmiu dalszych pytań.

W związku z tym zgłosić należy uwagę, że pierwsze pytanie zostało wadliwie sformułowane. Nie da się ustalić, czy karnoprawna ochrona wierzycieli jest właściwie realizowana w praktyce orzeczniczej, dopóki nie zostanie określona treść normy wyrażonej w art. 300 KK. Praktykę orzeczniczą i rozstrzygnięcia sądów należy bowiem odnosić do prawidłowo zinterpretowanej normy prawnej. Dopiero przez pryzmat tej normy można oceniać sposób jej realizowania w praktyce. W taki też sposób autor bada i ocenia pierwszą z wymienionych kwestii.

Na kanwie wymienionych problemów badawczych autor stawia hipotezę, że „**przestępstwo** udaremniania lub uszczuplania zaspokojenia wierzyciela w związku z jego upadłością lub niewypłacalnością nie jest proporcjonalnie oraz subsydiarnie stosowanym środkiem reakcji karnej na popełnione **przestępstwo**”. I w tym wypadku wadliwy jest sposób ujęcia tej hipotezy. Treść tego zdania jest niezrozumiała. Wydaje się, że autorowi chodziło bądź o to, że sposób określenia w przepisie art. 300 KK ustawowych znamion obu typów czynów zabronionych, nie pozwala na subsydiarną i proporcjonalną reakcję na

zachowania dłużników zagrożonych niewypłacalnością lub upadłością. Innymi słowy, chodzi o założenie, że obowiązujące przepisy karne dotyczące karalnego udaremniania lub uszczuplenia zaspokojenia wierzyciela są niewłaściwie sformułowane, przez co nie pozwalają na subsydiarną i proporcjonalną reakcję karną. Możliwe jest także inne odczytanie wymienionego zdania. Mianowicie, że przepis art. 300 KK stosowany jest w praktyce orzeczniczej bez uwzględnienia zasady subsydiarności i proporcjonalności, przez co stanowi nieadekwatną reakcję na zachowanie dłużnika zagrożonego niewypłacalnością lub upadłością. Wydaje się, że w taki sposób autor chciał oddać istotę założenia badawczego.

W „Podsumowaniu” zamykającym część dogmatyczną pracy sformułowane zostały wnioski stanowiące rozwiązanie analizowanych wcześniej problemów naukowych. Pozwoliły one na postawienie ostatecznej tezy (konkluzji), stanowiącej zwieńczenie przeprowadzonych badań. Mianowicie, że w praktyce stosowania prawa wadliwie interpretuje się zasady subsydiarności i proporcjonalności prawa karnego, co prowadzi do minimalizowania znaczenia przepisów karnych. Zabrakło jednak wniosków dotyczących wykładni przepisu art. 300 KK przez pryzmat obu zasad.

VII. Rozprawa dotyczy prawa polskiego. Przedmiotem badań jest płaszczyzna normatywna odnosząca się do analizowanych typów przestępstw dłużniczych, a także płaszczyzna stosowania przepisów prawa karnego określających wymienione typy czynów zabronionych.

VIII. W realizacji celu pracy posłużono się metodą formalno – dogmatyczną sprowadzającą się do wykorzystania metody logiczno – językowej, polegającej na stosowaniu reguł egzegezy tekstów prawnych, a także metodą historyczną. Autor wykorzystuje również dorobek dogmatyki prawa cywilnego oraz orzecznictwo Sądu Najwyższego i sądów powszechnych. Analiza dogmatyczna badanych przepisów prawa jest uzupełniona oraz weryfikowana wnioskami wyprowadzonymi z przeprowadzonych badań aktowych spraw o przestępstwo z art. 300 KK w Sądzie Rejonowym w Białymstoku oraz tzw. studium przypadku. Oparcie prowadzonych badań na wymienionych metodach jest trafne i uzasadnione, choć z orzecznictwa wymienionego sądu nie można wyprowadzać żadnych uogólniających wniosków.

IX. Praca składa się z ośmiu rozdziałów, w których omawiane są następujące zagadnienia: 1) Metodyka badań; 2) Rys historyczny przedmiotu badań; 3) Charakterystyka podstawowych pojęć oraz środków ochrony interesu wierzyciela w ujęciu wybranych gałęzi prawa; 4) Obrót gospodarczy i interesy majątkowe w obrocie cywilnoprawnym jako rodzajowy przedmiot ochrony prawa karnego; 5) Zasada subsydiarności w prawie karnym gospodarczym w kontekście przestępstwa z art. 300 KK; 6) Zasada proporcjonalności w prawie karnym gospodarczym w kontekście przestępstwa z art. 300 KK; 7) Podmiot przestępstwa udaremniania lub uszczuplania zaspokojenia wierzyciela w związku z upadłością lub niewypłacalnością; 8) Charakterystyka własnych badań empirycznych oraz uzyskanych wyników. Wszystkie rozdziały podzielone zostały na mniejsze jednostki redakcyjne.

Merytoryczna część rozprawy poprzedzona jest „Wykazem skrótów” i „Wstępem”, a na końcu pracy zamieszczono „Podsumowanie” oraz wykaz cytowanej literatury i orzecznictwa sądowego. Załączono spis tabel i wykresów oraz kwestionariusz badawczy.

Koncepcja rozprawy jest przemyślana. Jej układ, struktura podziału treści i kolejność rozdziałów są uzasadnione tokiem prowadzonego wykładu. Proporcje pomiędzy poszczególnymi częściami pracy są właściwe, uzasadnione omawianymi zagadnieniami oraz ich znaczeniem dla tematu rozprawy. Stawiane tezy są szeroko uzasadniane. Praca liczy 282 strony.

X. Wykaz cytowanej literatury obejmuje 159 pozycji literatury polskiej. W rozprawie nie wykorzystano literatury obcojęzycznej. W spisie bibliograficznym wykazane zostały opracowania z zakresu prawa karnego materialnego i kryminologii, prawa cywilnego, finansowego i administracyjnego. W rozprawie uwzględnione zostały wszystkie ważne dla jej tematu opracowania o monograficznym i pryncypalnym charakterze, co świadczy o dobrze przygotowanym materiale badawczym.

W wykazie orzecznictwa sądowego podano kilkadziesiąt orzeczeń Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych, dwa orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego oraz orzeczenia sądów administracyjnych.

XI. Przechodząc do merytorycznej oceny pracy należy powiedzieć, że nie rodzi ona w zasadzie większych uwag i wątpliwości. Warsztat naukowy pozwalający na przeprowadzenie badań dogmatycznych, Autor opanował w wystarczającym stopniu. Sposób rozwiązywania problemów naukowych, prowadzenia analiz językowych i wyprowadzania z nich wniosków jest poprawny, oparty na własnych przemyśleniach, wsparty dorobkiem doktryny szczegółowych nauk prawnych (prawa karnego materialnego, cywilnego prawa materialnego, administracyjnego prawa materialnego), a także orzecznictwem sądów polskich.

Wartością pracy jest odejście od komentarzowego charakteru i skupienie się na rzeczywistych problemach dogmatycznych, które, w zasadzie, dotyczą sposobu pojmowania terminów „dłużnik” i „wierzyciel” oraz rodzajowego przedmiotu ochrony w przepisie art. 300 KK.

Uwag krytycznych nie budzą cztery pierwsze rozdziały, mające charakter wprowadzający do zasadniczych rozważań dogmatycznych. Dwa kolejne rozdziały odnoszą się do zasady subsydiarności i proporcjonalności w prawie karnym gospodarczym w kontekście art. 300 KK. W pierwszym wypadku zabrakło jednak analizy jurystycznej zasady subsydiarności i omówienia jej charakteru, treści i istoty. Brakuje stanowiska co do tego, czy jest to zasada prawnie zdefiniowana, czy też, mająca za podstawę uzgodnioną doktrynę, zasada ogólnoprawna, czy odnosząca się jedynie do prawa karnego (materialnego i procesowego), czy ma charakter dyrektywy, czy reguły, a także ewentualnych kolizji z innymi zasadami prawa (pierwszego i drugiego stopnia). Poza tym, pomijany jest aspekt znaczenia wymienionej zasady (także zasady proporcjonalności) w procesie wykładni tekstu prawnego. Jeżeli wymienione zasady odnoszone są do płaszczyzny stanowienia i stosowania prawa, to druga z nich uwzględnia również proces wykładni tekstu prawnego. Nie da się bowiem prawidłowo stosować przepisy prawa, w tym art. 300 KK, jeżeli na etapie rekonstrukcji normy prawnej, nie zostaną uwzględnione obie zasady. Prawidłowa wykładnia przepisu art. 300 KK uwzględniać zatem musi dyrektywy systemowe i funkcjonalne. Dopiero wtedy należy stosować przepis art. 300 KK, mając także na względzie zasadę subsydiarności i proporcjonalności. Wymienione zasady należy bowiem stosować na etapie stanowienia prawa, jego wykładni oraz stosowania w praktyce. Tymczasem drugi z tych etapów jest pomijany albo niedostrzegany w recenzowanej pracy, co stanowi jej największy mankament. Brak uwzględnienia zasady

subsydiarności i proporcjonalności w procesie wykładni przepisu art. 300 KK najlepiej widać przy omawianiu podmiotu przestępstwa określonego w tym przepisie, w rozdziale VII.

W wymienionym rozdziale autor stawia tezę, że podmiotem omawianego przestępstwa jest także dłużnik daninowy, a więc osoba posiadająca zadłużenie z tytułu podatków bądź innego tytułu publicznoprawnego. Taka teza prowadzi autora do wniosku, że przepis art. 300 KK chroni również interesy finansowe Skarbu Państwa, jednostek samorządu terytorialnego i innych uprawnionych podmiotów. Omawiany przepis chroni zatem nie tylko interesy majątkowe wierzycieli związane z obrotem gospodarczym i obrotem cywilnoprawnym, ale także interesy finansowe wierzycieli daninowych.

Zważyć jednak należy, że instrumentem prawnej ochrony interesów finansowych Skarbu Państwa, jednostek samorządu terytorialnego oraz innych uprawnionych podmiotów są przepisy Kodeksu karnego skarbowego. Krytycznie zatem należy odnieść się do zaniechania wykładni przepisu art. 300 KK przy zastosowaniu dyrektyw systemowych i funkcjonalnych, co pozwoliłoby na nadanie właściwego znaczenia pojęciom interesów majątkowych oraz interesów finansowych wierzyciela. Pozwoliłoby także na uwzględnienie w procesie wykładni zasady subsydiarności i proporcjonalności. W procesie wykładni tekstu prawnego autor ogranicza się zaś do stosowania dyrektywy językowej i zrekonstruowaną w taki sposób (niepełny) normę, ocenia przez pryzmat jej stosowania w praktyce. W ten sposób, analiza i ocena płaszczyzny stosowania przepisu art. 300 KK jest niepełna.

Przy omawianiu podmiotu przestępstwa z art. 300 KK pożądane było odniesienie jurydycznej konstrukcji klauzuli odpowiedzialności karnej reprezentanta dłużnika, określonej w art. 308 KK do takich konstrukcji określonych w innych ustawach, a nawet przeprowadzenie badań porównawczych, gdyż klauzula odpowiedzialności zastępczej z art. 308 KK wyraźnie odbiega w swej treści od rzeczonych klauzul unormowanych w innych aktach prawnych.

Należy też zauważyć, że w rozdziale VII punkt „c” (s. 148) został zatytułowany „uwagi w zakresie wierzyciela jako podmiotu przestępstwa z art. 300 KK”. Otóż oczywistym jest, że podmiotem przestępstwa z art. 300 KK jest dłużnik, a nie wierzyciel. Wynika to zresztą z tytułu recenzowanej pracy oraz innych wywodów autora. Dlatego wymieniony zwrot traktuję jako nieporozumienie, tzw. lapsus.

XII. Oceniając wartość merytoryczną rozprawy należy podkreślić trafne określenie problemów naukowych i celów badawczych. Autor swobodnie porusza się w obszarze prawa karnego materialnego, a zwłaszcza tzw. prawa karnego gospodarczego. Wartość recenzowanej pracy pomniejsza wynika również z odejścia od klasycznej „komentarzowej” struktury, co stanowi częsty mankament innych rozpraw doktorskich.

Wartość merytoryczna pracy obniża jednak pominięcie zasady subsydiarności i proporcjonalności w procesie wykładni przepisu art. 300 KK.

XIII. Formalna strona pracy nie budzi zastrzeżeń, choć występują liczne błędy literowe.

XIV. W konkluzji należy podnieść, że Autor przedstawił dzieło stanowiące monograficzne opracowanie tematu ważnego z naukowego punktu widzenia. Recenzowana rozprawa stanowi rzetelne studium tytułowego zagadnienia w prawie karnym. Ogólna i ostateczna ocena recenzowanej rozprawy jest pozytywna. Z wymienionych względów wyrażam stanowisko, że rozprawa mgr Michała Dąbrowskiego pt. „Prawnokarna ochrona wierzyciela w świetle zasady subsydiarności i proporcjonalności prawa karnego w kontekście art. 300 KK” prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie naukowej prawo oraz umiejętność prowadzenia przez niego pracy naukowej.

Wyrażam zatem końcową opinię, że recenzowana rozprawa doktorska mgr Michała Dąbrowskiego pt. „Prawnokarna ochrona wierzyciela w świetle zasady subsydiarności i proporcjonalności prawa karnego w kontekście art. 300 KK” spełnia wymogi określone w art. 187 ust. 1 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i stanowi podstawę dopuszczenia kandydata do dalszych etapów w przewodzie doktorskim.